

סימן ח

שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

א. פתיחה

מבנה ותוכן הסימן בקצרה

בסימן הקודם, התבארו דברי הגמרא והראשונים בעניין קדושת גגין ועליות. תמצית האמור שם, הוא שבמקום אחד בגמרא (פסחים פה, ב) נאמר שגגין ועליות לא נתקדשו. לעומת זאת, במקום אחר בגמרא (מכות יב, א-ב), נאמר שמותר לאכול מעשר שני על ענף של אילן שבירושלים. הראשונים הקשו שלכאורה הדינים הללו סותרים, ולכן הסבירו בכמה אופנים את היחס בין הדינים הללו. הצד השווה שבכולם, שהשאירו על עומדו את הדין שגגין ועליות לא נתקדשו.

והנה, הרשב"א בתשובה (א, לד) התייחס לקדושת גגין ועליות. כמה אחרונים הבינו מדברי הרשב"א, שהוא סבור שקדושת ירושלים חלה בגגין ועליות, ומכאן יצאו לבאר את שיטתו בכמה אופנים. לעומת זאת, כמה אחרונים הבינו שגם הרשב"א מסכים לכך שגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו, ולא בא בתשובתו אלא לומר שקדושת **ירושלים** חלה בגגין ועליות **שבעזרה**. ואף שבקדושת העזרה הם לא התקדשו, מכל מקום הם קדושים בקדושת ירושלים, ובשונה מסתם גגין ועליות שבירושלים.

דברי הרשב"א והקושי עליהם מדברי הגמרא

כתב הרשב"א:

שאלת עוד בפרק שני (שבועות יז, ב): גגין הללו אין שוחטין שם קדשי הקדשים ואין אוכלין שם קדשים קלים. ותמהני, אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, מי גרעי משאר העיר שנאכלין בה קדשים קלים? תשובה: איברא, לפי גירסא שנודמנה לך, שאלה גדולה שאלת. אלא שבאמת טעות סופר יש בספרך, וכך היא הגירסא: אין שוחטין שם קדשים קליון, ואין אוכלין שם קדשי קדשים.¹ ואין צריך לפנים.

לכאורה, בדברי השואל ובדברי הרשב"א מבואר שהבינו שהמימרה דגגין ועליות אינה נוגעת כלל לאכילת קדשים קלים על גגות ירושלים, אלא רק לשחיטתם על גגות שבתוך העזרה. ויש אבחנה בין קדושת העזרה, שחלה דווקא על רצפת העזרה ולא על גגין ועליות, לבין קדושת ירושלים, שכוללת גם את הגגות, ולכן מקשה השואל שגגות העזרה אינם גרועים מרצפת ירושלים, והרשב"א מסכים עמו ומתקן את הגרסה באופן שתתאים לכך. ולכאורה יש קושי על דבריהם מהאמור בגמרא, שגגות ירושלים אינם ראויים לאכילת קרבן פסח, משום שגגין ועליות לא נתקדשו, ומוכח אפוא ששאלת קדושתם של גגין ועליות אינה מוגבלת להלכות הנהגות בעזרה, אלא היא נוגעת גם לעצם קדושת ירושלים ולאכילת קדשים קלים, שקרבן פסח הוא אחד מהם (זבחים נו, ב).

1. וכן הגרסה לפנינו, בדפוס הגמרא הישנים, בכ"י מינכן, בכ"י וטיקן 140, בכ"י וטיקן 156, בקטע מכריכת בולוניה, בפירוש ר"ח (פסחים פו, א; שבועות יז, ב), בר"י מיגאש (שבועות יז, א ד"ה אמר) בפירוש ר' יהודה ברצלוני בעל העיתים לספר יצירה (עמ' 52), בריבמ"ץ (מעשר שני ג, ח) בפירוש רבינו מיוחס לתורה (ויקרא ו, ט; יב, ד), ובראשונים נוספים. בכל אלה, הסדר הפוך ממה שציטט הרשב"א: 'אין אוכלין שם קדשי קדשים ואין שוחטין שם קדשים קלים'.

בכ"י פירנצה כתוב: 'אין אוכלין שם קדשי קלים ואין שוחטין שם קדשי קלים', ועל המילים 'קדשי קלים' בחלק הראשון של המשפט יש סימון למחיקה, ובשולי הגיליון כתוב: 'קדשי קדשים'. יתכן שיש קשר בין זה ובין גרסת השואל.

ב. שתי הבנות האור שמח

אור שמח (א): הגגות התקדשו, ופסח חמור יותר משאר קדשים קלים בכך שאינו קרב בבמת יחיד

האור שמח² (ה'ל' בית הבחירה ו, ז) כתב לחלק בין קדשים קלים דעלמא ובין פסח, שבשעת היתר הבמות הותר להביא קדשים קלים בכל במה שהיא, מלבד פסח שאינו בא אלא בבמת ציבור. לפי זה, כתב לחלק ביניהם גם לגבי קדושת הגג: בזמן היתר הבמות, אפשר לעשות במה על גג, כמבואר בתוספתא (זבחים יג, טו) ובירושלמי (מגילה א, יא), וניתן להבין שבשעת איסור הבמות נאסרו כל הבמות שמחוץ לירושלים, אך בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים לא חל שינוי, והגגות עודם ראויים וקדושים. לעומת זאת, פסח 'דגם בעת היתר הבמות לא היה ראוי להיאכל בכל ערי ישראל, רק במקום הקרוב לבמת צבור, לכן יתכן כי נתקדשה כל ירושלים לא נתקדשו גגין ועליות, ותו אינו נאכל פסח בגג ועליה.

ואולם, האור שמח כבר עמד בעצמו על הדוחק שבקישור בין אפשרות ההקרבה בבמת יחיד בשעת היתר הבמות, ובין קדושת הגג לאכילה עליו בזמן איסור הבמות, וכתב בקצרה: 'אמנם תמיה לחדש דבר כזה'³. ובאמת, נראה ברור שאיסור ההקרבה בבמות מאז שנבנה המקדש חל גם בירושלים, ולא רק בבמות שמחוצה לה. ומכיוון שכך, לכאורה אין ללמוד מדיני הבמות דבר וחצי דבר לזמן איסור הבמות. עוד הוסיף האור שמח שמדברי הרמב"ם (ה'ל' מעשה הקרבנות י, ה) נראה שאין חילוק לעניין זה בין פסח לשאר קדשים קלים. ואמנם הדברים אינם מחייבים את הרשב"א, אך האור שמח דן שם בדברי הרמב"ם והרשב"א בחדא מחתא. ועוד יש להעיר מפשטות הגמרא שאמרו שהגגין לא נתקדשו, ולכאורה קשה להעמיס ולומר שלעניין קדשים קלים הם נתקדשו ורק לעניין פסח הם לא נתקדשו.

2. האור שמח כתב את שני הסבריו גם בדעת הרמב"ם, ולכן הם נכפלו לקמן בסימן העוסק בשיטת הרמב"ם (עמ' קעא-קעה).

3. גם הרב זמבה (בדבריו שבשו"ת זרע אברהם דלהלן) כתב שהאור שמח נדחק בדבריו, ונראה שכוונתו לשני הסבריו של האור שמח.

אור שמח (ב): הגגות שבירושלים התקדשו, והגמרא התכוונה לגגות העזרה, והוכיחה מהם שמחיצה על גג שבירושלים אינה מועילה להפריד בין שתי חבורות הפסח

האור שמח המשיך והעלה דרך נוספת ליישב את דברי הרשב"א: יתכן דבאמת אויר עזרה כעזרה, יעוין (פ"ה) [פ"א] משגגות במשנה למלך, אורך בזה. רק בעזרה והיכל, שמצוה לבנות בית, והכל בכתב מיד ד' השכיל, ואסור להוסיף על הבנין בלא קידוש – נתקדש רק העזרה ואויר שבתוכה, וגגה לא נתקדש. אבל ירושלים, אטו לא נתקדש אוירה? וכלום יש שיעור לגובה הבתים? ואם יגביהו הבתים עד רום רקיע, מי לא קדוש כל האויר שבתוך הבית? מה מקום יש לומר דגג לא נתקדש? וכן עליה, הא מאויר ירושלים הוא, וכלום צריך לאכילת קדשים קלים בית? אטו בשוק מי לא מצי לאכול? ואיך שייך לאמר דהאויר של הגג לא נתקדש, ולאמור דרק האויר שבתוך הבית קדשו? זה מפליא המעיין.

בהסבר זה, תלה האור שמח את קדושת הגגין והעליות בכך שיש פרטים מדויקים לבניין המקדש, ופרטים אלה הם שמגדירים גם את הקדושה. ולכן בירושלים, שאין לגביה מגבלות על אופן הבניין, גם הגגין והעליות קדושים. נראה שסברת האור שמח היא שבפשטות אין לחלק בין קרקע ובין בתים ועליות, ולכן כאשר מצינו שגגין ועליות לא נתקדשו, יש לראות זאת כחלק מהמכלול של פרטי בניין המקדש. ומכיוון שפרטים אלו לא נאמרו בירושלים בכללותה, גם אי-קדושת הגגין והעליות לא נאמרה בה. וכך הסביר האור שמח את דברי הרשב"א.

ובנוגע לגמרא בפסחים שממנה קשה על הרשב"א, כתב האור שמח: וצריך לדחוק בשמועה דהכי מקשה, דדא פשיטא דגם פסח נאכל בלא בית כלל, רק בכל זאת דרשו בית על חבורה קאי, ודרשו (פסחים פ"ה ע"ב עיין רש"י שם): חוצה, תן חוצה. ופירש רבינו,⁵ ששתי חבורות שהיו אוכלות בבית אחד, צריכה כל חבורה לעשות היקף, והוי כל חבורה בבית אחד. אם תאמר

4. הלכה ד'.

5. רמב"ם (הלי קרבן פסח ט, ג).

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

דבעזרה וכיו"ב, אין גג בכלל בית, אם כן גבי פסח שהיו חבורות הרבה אוכלות פסחים בגג אחד, אשר מפני זה אמרו הלילא פקע איגרא, שהרבה פסחים היו אוכלים חבורות הרבה בגג אחד – אם כן אין מתקיים בבית אחד יאכל בחבורה חדא, שגג ועליה אינו בית, והוי רק כמו אויר, ותו הוי כשתי חבורות אוכלין כאחד, דההיקף אינו מועיל להקרא שיהיה הפסח נאכל בבית אחד, אם לא שאוכלים בבית, אז מועיל ההיקף, שחוץ להיקף הוי חוץ לבית, אבל הפסח נאכל גם בגג ועליה, רק שאינם אוכלים שם חבורות הרבה. ודוק.

מבואר בדבריו שהגמרא לא התכוונה לפסול את עצם האפשרות לאכול פסח על הגג, אלא דווקא את האפשרות לאוכלו בשתי חבורות זו לצד זו, שבוה צריך לעשות היקף לכל חבורה, והגמרא הבינה שאם גגות העזרה לא נתקדשו, אזי ההיקף שיתבצע בגגות ירושלים לא יועיל להבדיל בין החבורות, ואף שגגות ירושלים כן התקדשו. ומה שאמרה הגמרא שגגין ועליות לא נתקדשו, אין כוונה לאותם גגות שבירושלים שעליהם אוכלים את הפסח, אלא לגגות העזרה, שמהם יש ללמוד שהמחיצה אינה מועילה.

והנה, האור שמח כבר הרגיש בדוחק שבהסבר זה, וכתב עליו 'וצריך לדחוק' ואף בדרך חכמה (ציון ההלכה, הל' בית הבחירה ו, כז) כתב שלכאורה לא משמע מהגמרא כהבנת האור שמח, ונשאר בצ"ע, וכן בתורת הקודש (ח"ב כא, ב סד"ה אמנם) כתב שהקשו על האור שמח מהגמרא בפסחים. ואכן, לכאורה יש בהסבר האור שמח כמה קשיים: ראשית, לכאורה קשה להעמיס בגמרא שהגגות אינם גגות ירושלים אלא גגות העזרה. שנית, קשה להבין את הזיקה בין קדושת גגות העזרה ובין תועלת המחיצה להפריד בין שתי חבורות על גגות ירושלים. ולכאורה אלו שני נידונים שונים לחלוטין שתלויים בהגדרות שונות לחלוטין – שאלת קדושת הגגות תלויה בכוונתם או בסמכותם של המקדשים, ואילו שאלת תועלת המחיצה תלויה בשאלה אם מתקיים 'בבית אחד יאכל'. שלישית, לא מובן מדוע היקף בתוך בית מועיל להפריד בין החבורות ואילו היקף ללא בית אינו מועיל. ואדרבה, לכאורה יש מקום לומר שאיפכא מסתברא, שאם שתי החבורות נמצאות באותו בית, הבית יועיל לאחד אותן למרות ההיקף המפריד ביניהן, ודווקא אם הן נמצאות תחת כיפת השמים יש

קלז

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

יותר משקל יחסי להיקף, והוא המגדיר הבלעדי של התחום של כל אחד מהחבורות.⁶ רביעית, בגמרא לא נאמר שמדובר בשתי חבורות סמוכות החולקות גג משותף. והרי לפי האור שמח זהו לוז הסוגיה, ולכאורה העיקר חסר מן הספר.

והנה, מדברי האור שמח נראה שלמד על ריבוי החבורות ממה שאמרו שההלל פוקע את הגג, שדבר זה מתקיים דווקא כשאנשים רבים מהללים יחד. אך לכאורה דיוק זה אינו מוכרח כלל, שהרי חבורה אחת יכולה לכלול עשרות רבות של סועדים, ובתיאור דגן מבואר מיניה וביה שמדובר בחבורות גדולות, וכדברי רש"י (פסחים פה, ב ד"ה כזיתא): 'כזיתא פסחא – חבורות גדולות היו נמנין, עד שלא היה הפסח מגיע לכל אחד כי אם כזית מן הפסח'. ועוד כתב רש"י (שם ד"ה והלילא) שהגג פוקע 'לקול המולת ההמון מההלל', ונראה שההמון אינו מסתכם ביושבי גג אחד מסוים, אלא הכוונה לכל המון ישראל למאיש ועד אישה. וכן נראה גם מהמדרשים (שיר השירים רבה ב, ז; ספרי דאגדתא על מגילת אסתר ו, א⁷). והשתא דאתינן להכי, אין שום ראייה שמדובר על שתי חבורות סמוכות שחלקו גג משותף.

-
6. ומבואר בדברי רבי אברהם בן הרמב"ם (ברכת אברהם, ח) שההיקף שהצריך אביו אינו מכל הכיוונים, אלא רק בקו הגבול שבין שתי החבורות.
 7. 'ר' אליהו פתר קרייה בעולי רגלים – הראיני את מראיך, אלו עולי רגלים. שנאמר: שלש פעמים בשנה יראה וגו', השמיעני את קולך, זה קריאת ההלל בנועם, בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום. מתלא אמר פסחא בבייתא והלילא מתברא אברייאה. כי קולך ערב, זה השיר. ומראך נאווה, זה הדוכן.
 8. 'אותו לילה ליל פסח היה, שעלה סנחריב, והיה רבשקה שם. הלך והציץ על פתח החומה של ירושלים, ושמע אותן קוראין הלל, ואמר לסנחריב: לך וחזור לאחוריך. למה, אלהיה של אומה זו עסוק הוא להיות עושה להם נסים בלילה הזאת'.

קלח

ג. הבנות הרב זמבה והעבודת לוי

הרב זמבה וסיעתו: הגגות התקדשו, ופסח שונה משאר קדשים קלים בכך שצריך לאוכלו לפני ה'

הרב מנחם זמבה, בתשובה שנדפסה בשו"ת זרע אברהם (לופטביר; ח, כ^ו) כתב ליישב את דברי הרשב"א באופן קרוב להסברו הראשון של האור שמח. הרב זמבה התבסס על שיטת המב"ט (קרית ספר הל' בית הבחירה ז, יג), שלפיה באופן עקרוני אפשר לאכול קדשים קלים בכל הערים המוקפות חומה, משום שהן קדושות בקדושת מחנה ישראל ודי בכך לאכילת קדשים קלים, אלא שבפועל לא ניתן לעשות זאת, משום שהקרבת נפסל מיד ביציאתו מירושלים, ובמעשר שני יש גזירת הכתוב לאוכלו דווקא בירושלים, ולא בשאר הערים המוקפות חומה. עד כאן תורף דברי המב"ט.

על גבי דברי המב"ט, הוסיף הרב זמבה שיש הבדל בין קדשים קלים לפסח: בקדשים קלים לא בעינן אלא לאוכלם במחנה ישראל, ואילו בפסח נאמר שיש לאוכלו במקום אשר יבחר ה' אלקיך בו (דברים טז, ז), דהיינו בירושלים דווקא. לפי זה, יישב הרב זמבה את דברי הרשב"א, שעד כאן לא החמירה הגמרא אלא בפסח, שיש לאוכלו דווקא בירושלים, ולא בשאר קדשים קלים, שדי לאוכלם במחנה ישראל ותו לא; ועד כאן לא הקל הרשב"א אלא בקדשים קלים דעלמא, ולא בפסח. כעין זה כתבו בדעת הרשב"א באבן ישראל (הל' בית הבחירה ו, ז ד"ה הן) ובשו"ת באר שרים (ה, יט, ה-ו).

ואולם, יש להעיר שציווי לאכול במקום אשר יבחר ה' נאמר גם בנוגע למגוון גדול של קרבנות (דברים יב, ה-ו; שם, יא; שם, יד), ושוב בנוגע לבכור (דברים יד, כג; טו, כ); ולפי דרכו של הרב זמבה, יוצא שגם אותם אי אפשר לאכול על גגות ירושלים. ולפי זה כבר נמצא שדברי הרשב"א, שנאמרו ביחס לקדשים קלים בכלליות וללא סייג, אינם חלים אלא בנדרים ונדבות, ולא בבכור ופסח. ולכאורה יש בזה דוחק. מלבד זאת, גם לגבי נדרים נאמרה לשון הבאה אל המקום אשר יבחר ה' (שם יב, כו-כז):

9. ויעוין עוד בדבריו בעניין זה באוצר הספרי (נדפס בספרי זוטא [לודז' תרפ"ט] עמ' נט-סב).

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

[כו] רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה'. [כז] ועשית עלתיך הבשר והדם על מזבח ה' אלהיך ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך והבשר תאכל.

אמנם, ניתן לדחוק ולומר שלשון המקום אשר יבחר מתייחסת רק להבאתם לירושלים ולא לאכילתם בה, אך בפשטות נראה שתיאור המקום מתייחס גם לאכילה, ואין להפריד בין 'תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה'' ובין 'והבשר תאכל', דבחדא מחתא מחתינהו. שוב ראיתי שכבר כתב ההדרת קודש (הלי מעשה הקרבנות י, ה בחיבת הקודש ד"ה וכולן; עמ' תג): 'ובפשטות תמוהין דבריו מאוד'; ויישב שערי חומה התרבו מ'מקום טהור' (ויקרא י, יד) שנאמר בחזה ושוק של ימי המילואים. ואולם, מקרא זה נאמר במשכן שבמדבר, כשעוד לא היו ערי חומה, ולכאורה קשה לראות בו מקור להרחבת הקדושה לאכילת ק"ל בערי חומה שאינן ירושלים, ולהוציא מפשטות לשון המקום אשר יבחר, שמשמעותה ירושלים. והרמב"ם (הלי מעה"ק שם) כתב שמקום טהור לדורות היא דווקא ירושלים. מלבד כל זאת, מפשטות הגמרא בפסחים נראה שגגין ועליות לא התקדשו בקדושת ירושלים כלל, וכן עולה מדברי הראשונים הרבים שעסקו בדין אכילת מעשר שני על אילן, וכנ"ל (סי' ז), ולא עלה על לב אחד מהם להגביל זאת לפסח בלבד. ויעוין עוד במה שהעיר על עצם דברי המבי"ט בשיעורי ר' שמואל (רוזובסקי; מכות יב, א אות תו). ויעוין עוד בזרע אברהם הנ"ל (סי' א וסי' ה¹⁰), שהאריך לדון בדברי המבי"ט ומהרי"ט בעניין זה. ודברי הרב זמבה הובאו ונידונו על ידי בנו, בספר גור אריה יהודה (קונטרס המועדים סי' יא אות ה-ו), וכן נידונו במשנת ירושלים (סי' יב-ג). ויעוין עוד במאמרו של הרב יגאל רוזן (מוריה רלג-רלה עמ' קיא-קטז).

עבודת לוי: הדין שגגין ועליות לא נתקדשו מבוסס על הבנה שאין די בקרבה למקדש אלא צריך גם קידוש בית דין, ולכן הוא סותר לדין שהלשכות שבעזרה התקדשו, המבוסס על ההבנה שדי בקידוש בית דין אף ללא קרבה למקדש

בעבודת לוי¹¹ (רודרמן; סי' א) כתב בביאור דברי הרשב"א, שקביעת רב, שגגין ועליות שבירושלים לא נתקדשו לאכילת פסח, מבוססת על תפיסה

10. בשני סימנים אלו, הכותב הוא הרב לופטביר והנמען הוא הרב זמבה.

11. העבודת לוי כתב את דבריו גם בדעת הרמב"ם, וכדלקמן (עמ' רו).

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

עקרונית שאינה תואמת לתפיסה העולה מהאמור בגמרא (זבחים נו, א), שלשכות שבעזרה נידונות כעזרה עצמה ואוכלים בהן קדשי קדשים, וכפי שיתבאר ששני הנידונים תלויים זה בזה. ומכיוון שהרשב"א קיבל להלכה את דברי הגמרא בזבחים, לכן הוא לא קיבל להלכה את דברי רב בפסחים.¹² זה הוא עיקר דברי העבודת לוי, וכעת יתבאר מהלך הדברים בקצרה.

העבודת לוי הקשה שלכאורה יש סתירה בין קביעת רב שגגין ועליות לא נתקדשו ובין תיאור המשנה (פסחים פא, ב) לשריפת בשר פסח שנטמא או נותר, שבו מוזכרת שריפת הבשר על גגות. והרי שריפת קדשים שנטמאו צריכה להיעשות דווקא בקודש, כמבואר בגמרא (שם כד, א) לגבי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים, וכן (שם מט, א) לגבי בשר פסח שהוא הנידון דיין.

לכן, נראה שיש שני גורמים בקדושת ירושלים: הראשון הוא היותה מחנה ישראל, וכשאר ערי חומה שמשלחים מהן מצורעים (כלים א, ז). השני הוא קדושתה הייחודית כעיר המקדש. וכלשון העבודת לוי (ד"ה והנה כדי לתרץ קושיא):

והנה כדי לתרץ קושיא זו, נראה לי לומר מילתא חדתא בקדושת ירושלים. הנה במסכת זבחים (קטז, ב) גרסינן בגמרא: כשם שמחנה במדבר, כך מחנה בירושלים: מירושלים להר הבית מחנה ישראל, מהר הבית לעזרה מחנה לוי, מכאן ואילך מחנה שכינה. מבואר דירושלים היא מחנה ישראל [...]. לכן נ"ל דירושלים יש בה שתי קדושות: חדא, קדושת מחנה ישראל שיש בה כמו בערי חומה מחמת שנתקדשה בבית דין ושתי תודות וכו'. ועוד חדא קדושה הוי בירושלים, שאינה בערי חומה, היינו קדושה מחמת המקדש, היינו מחמת שהיא מקפת את המקדש וסמוכה למקדש. כמו שמצינו שהיה מחנה ישראל במדבר אף בלא קידוש, מחמת שהיא סמוכה לאוהל מועד. וזאת

12. ויעוין עוד בדף על הדף (פסחים פה, ב ד"ה ועיין בספר הנפלא) בשם תורת הקודש (ב, ה) שהלך בדרך דומה במקצת לדרכו של העבודת לוי, ואכמ"ל, אך לכאורה הדברים אינם מופיעים בתורת הקודש שם. ולא נראה שזו הוספה של מחברי ספר דף על הדף, שהרי הם מסיימים וכותבים 'ודפח"ח'. וצ"ע.

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

הקדושה הוי מחמת עצמה, היינו מחמת שהיא סמוכה, ולא תליא כלל בבית דין לקדש.

לפי חילוק זה, כתב העבודת לוי (ד"ה והנה לפי מה שזכרתי) ליישב את הקושי משריפת בשר פסח:

והנה לפי מה שזכרתי לעיל, דקדושה יתירתא דהוי בירושלים, מה שאינה בשאר ערי חומה, הוי מחמת עצמה, היינו משום שהיא סמוכה למקדש, ואינה מחמת קדוש בית דין ושתי תודות כלל – נראה לי לומר דהא קדושה הוי נמי על הגגין ועליות. והא דאמר רב גגין ועליות לא נתקדשו, היינו דוקא בקדושת מחנה ישראל, דלא הוי מעצמה אלא היא תלויה בבית דין, היינו דהוי מחמת קידוש בית דין ושיר ושתי תודות. וסבר רב: כיון דהגגין הוי רשות לעצמן, יש לומר שבית דין לא קדשום (או שכיון שהן רשות לעצמן היה להם להב"ד להתנות בפירוש שהגגין יהיו קדושים או שהותנו בפירוש שלא יהיו קדושים כאשר אבאר לקמן).

והשתא יש לתרץ הקושיא על רב דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, היאך שורפין קדשים קלים על הגגין (כמו שמבואר בפסחים פא, ב).

דעיקר הקושיא הוי משום דבשרפת קדשים בקדש בעינן, וגגין כיון דקדשו מחמת שהן סמוכים למקדש, שפיר יש לומר דשורפין עליהם לפי שיטת התוס' במסכת פסחים (מט, א ד"ה (שורפה) [ושורפן] לפני הבירה): פירש הקונטרס כדאמרינן וכו' בקודש באש תשרף במקום אכילתו שריפתו. קשה לר"י: אי דאורייתא הוא, מה לי עבר צופים ומה לי לא עבר צופים. ותרצו דמן התורה יכול לשרוף בכל מקום שירצה, דבפרק כל שעה לא מרבינן אלא פסולי קדשי קדשים ואימורי קדשים, אבל שאר קדשים שנאכלין לזרים לא מרבינן. ומה שהצריכו חכמים הוי משום גזירה, עיין שם בתוס'.

מבואר דשרפת קדשים קלים במקום קדוש אינו אלא מדרבנן, ואם כן יש לומר דלא גזרו רבנן אלא דוקא במקום שאין קדושה כלל, אבל בגגין כיון שיש עליהם קדושה מחמת שהן סמוכין למקדש, שפיר יכולין לשרוף עליהם.

לפי זה, המשיך וכתב (ד"ה והנה לפ"ז):

והנה, לפי זה, שבארנו דבירושלים יש בה שתי קדושות, ועל הגגין הוי חדא קדושה – אם כן, מבואר דרב דאמר גגין ועליות לא נתקדשו (לאכילת קדשים) סבר דלאכילת קדשים בעינן שתי קדושות, ולא סגי בחדא קדושה.

העבודת לוי (ד"ה וראיתי מקשים) המשיך והביא את הסתירה שקיימת בין האמור בגמרא (זבחים נו, א), שאין חייבים על כניסה בטומאה ללשכות הבנויות בהר הבית ופתוחות לעזרה, אך מותר לאכול קדשי קדשים בתוכן, לבין מה שכתב הרע"ב (מעשר שני ג, ח), שחייבים על כניסה בטומאה ללשכות אלו, ולכאורה דברי הרע"ב אינם תואמים לדברי הגמרא. ועוד הקשה העבודת לוי על עצם מה שחילקה הגמרא בין אכילה לחיוב על טומאה, דמאי שנא, וממה נפשך – אם הלשכות כעזרה, צריכים גם להתחייב עליהן; ואם הן אינן כעזרה, צריך לאסור אכילת קדשים בתוכן.

ביישוב הקושי על החילוק בין אכילה לטומאה, כתב העבודת לוי (ד"ה וני"ל לומר) שגם בעזרה יש שני גורמי קדושה: האחד הוא היותה בירושלים המוקפת חומה, והשני הוא עצם קרבתה למקדש. וגם בעזרה, קידוש בית דין נצרך רק לגורם הראשון ולא לגורם השני. ובלשכות קיים הגורם השני ולא קיים הגורם הראשון, ודי בזה בכדי להכשירן לאכילת קדשים, אף שהנכנס אליהן בטומאה פטור. ובזאת מיושב הקושי על החילוק בין אכילה לטומאה, וכלשונו:

הוי עלייהו קדושה מחמת שהן סמוכים למקדש, והוי חצר אוהל מועד, ושפיר אוכלין בהן קדשים אף שלא נתקדשו בקדושה שניה¹³ בבית דין וכו'. ולפי זה מבואר מהאי סוגיא דאוכלין קדשים במקום שאין שם אלא חדא קדושה, דהתורה ריבתה מחצר אוהל מועד שאוכלין בלשכות, ואף שאין בהם אלא חדא קדושה. ולכן אין חייבין עליהם משום טומאה, דלגבי טומאה ליכא ריבוי בקרא.

13. היינו הגורם הראשון דלעיל.

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

על גבי הנחות אלו – שיש שני גורמי קדושה בירושלים ובעזרה, ושלאכילה די בגורם אחד בלבד – הוסיף העבודת לוי (ד"ה והשתא) וחיפש שדברי רב, הפוסלים את גגות ירושלים מאכילת פסח, משמעם שיאכילה וטומאה הוי כהדדי, ולתרוייהו בעיני שתי קדושות'. ולפי זה, ההיתר לאכול קדשי קדשים בלשכות נובע בהכרח מכך שרב 'סובר דהלשכות הבנויות בחול ופתוחות לקודש, נמי נתקדשו בבית דין וכו', כמו כל העזרה. והוא כמו דאמרינן בתוספתא הנ"ל ובירושלמי, דחייבים על הלשכות משום טומאה'. ובזאת מיושבים דברי הרע"ב.

אחר כל ההקדמות הללו, ביאר העבודת לוי (ד"ה והנה לפי מה) על פיהן גם את שיטת הרשב"א בעניין אכילת קדשים על גגות ירושלים: מכיוון שיש מחלוקת עקרונית בין רב בסוגיה בפסחים לבין הסוגיה בזבחים בשאלה אם די בקדושה אחת לאכול קדשים, נקט הרשב"א כסוגיה בזבחים ולא כדברי רב בפסחים, ולכן הכשיר את גגות ירושלים לאכילת הפסח. עד כאן תורף דברי העבודת לוי.

קשיים בהבנת העבודת לוי

נראה לכאורה שגם בדרך זו יש קשיים. ראשית, חלוקתה של קדושת ירושלים לשתי קדושות מתבססת על כך ש'שמצינו שהיה מחנה ישראל במדבר אף בלא קידוש, מחמת שהיא סמוכה לאוהל מועד'. ולכאורה אם לומדים ממחנה ישראל במדבר, הרי זו ראייה לסתור, שכן שם הייתה קדושה גם לעניין שילוח טמאים, ולא ברור כיצד ניתן ללמוד משם שאף שלעניין שילוח טמאים צריך קידוש על ידי בית דין, לעניין אכילת קדשים, לפי הגמרא בזבחים, אין צורך בקידוש על ידי בית דין – והרי שני העניינים נהגו במחנה ישראל שבמדבר, שלא נעשה בו קידוש על ידי בית דין. ולכאורה לא מובן כיצד נלמד מהמדבר **חילוק** בין שני העניינים, אם שניהם נהגו במחנה ישראל שבמדבר.

שנית, במשנה (עדויות ח, ו) שהובאה בהסכמה בכמה מקומות בש"ס (מגילה י, א; שבועות טז, א; זבחים קז, ב), נאמר:

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

אמר רבי יהושע: שמעתי שמקריבין אף על פי שאין בית ואוכלים קדשי קדשים אף על פי שאין קלעים, קדשים קלים ומעשר שני אף על פי שאין חומה; שקדושה ראשונה קידשה לשעתה וקידשה לעתיד לבא.

הרי שאכילת קדשים קלים בירושלים וקדשי קדשים בעזרה תלויה בקידוש, ואלמלא תוקפו הנצחי של הקידוש שקידש שלמה, אי אפשר היה לאכול. וזה לכאורה דלא כהבנת העבודת לוי בדברי הגמרא בזבחים, שהאכילה מצד עצמה אינה תלויה כלל בקידוש, אלא רק בקרבה למקום המקדש. ואין ליישב שאם היו דנים על האכילה בלבד, באמת לא היה צורך בקידוש, אלא שדנו גם על עצם ההקרבה בזמן הזה ולכן הוזכר הקידוש; שהרי רבי יהושע דן להדיא על אכילה, ולפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, קשה להבין את הצורך בדיון זה.

שלישית, במשנה ובגמרא (שבועות יד, א - טז, א) יש דיון ארוך ומסועף באופן הרחבת קדושת ירושלים או קדושת העזרה על ידי בית דין. והנה, לפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, כל משמעות ההרחבה היא רק לעניין שילוח טמאים ולא לעניין אכילת קדשים וקדשי קדשים ומעשר שני ונטע רבעי, דלאכילה אין צורך בקידוש זה. וחידוש כל כך גדול במהות ההרחבה, קשה לכאורה שלא נכתב בגמרא. אמנם, ההקשר שבו נאמרו הדברים הוא אכן שילוח טמאים, שנידון במשנה אגב הדמיון שבין שבועות שתיים שהן ארבע לידיעות הטומאה שתיים שהן ארבע. אבל אין בזה כדי לבטל את הצורך החיוני להבהיר שלעניין אכילה אין שום צורך בהרחבת קדושת העיר על ידי בית דין.

רביעית, בסוגיה שם (טו, ב) הועלתה הוה אמינא שהחילוק בין שתי חלות התודה שבהן מקדשין – שהפנימית נאכלת והחיצונית נשרפת – נובע מכך שנושאים את החלות בזו אחר זו, והחיצונית נפסלת ביוצא ולא הפנימית. והרשב"א עצמו (שבועות שם ד"ה בשלמא) דן בדברי הגמרא הללו ויישב שני קשיים שהתעוררו מהם. ולפי הגמרא בזבחים אליבא דהעבודת לוי, אין כל משמעות לקידוש לגבי אכילת חלות תודה, ואין כל מקום לפסול את הראשונה

קמה

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

רק בגלל שהיא הגיעה למקום שלא התקדש בבית דין. אמנם, למסקנת הסוגיה נדחתה כל ההבנה הזו, אך מטעם אחר, ומוכח אפוא שישנה זיקה ברורה בין הקדושה שמקדשים בית דין, כמתואר שם, ובין אכילת הקדשים.

חמישית, העיר הרב הראל הכהן זק שליט"א שבהמשך הסוגיה שם (טז, א; ומקורו בתוספתא סנהדרין ג, ד) נאמר:

אבא שאול אומר: שני ביצעין היו בהר המשחה, תחתונה ועליונה, תחתונה נתקדשה בכל אלו, עליונה לא נתקדשה בכל אלו אלא בעולי גולה שלא במלך ושלא באורים ותומים, תחתונה שהיתה קדושתה גמורה – עמי הארץ נכנסין לשם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אוכלים שם קדשים קלים ומעשר שני, עליונה שלא היתה קדושתה גמורה – עמי הארץ היו נכנסין שם ואוכלין שם קדשים קלים אבל לא מעשר שני, וחברים אין אוכלין שם לא קדשים קלים ולא מעשר שני. ומפני מה לא קידשה – שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא, ואורים ותומים, ובסנהדרין של ע"א, ובשתי תודות ובשיר.

ופרש"י (ד"ה ה"ג) שעמי הארץ היו מחמירים בקדושת מעשר שני ומקלים בקדשים קלים, ולכן הם הקפידו לאכול מעשר שני בתחום ירושלים המקודשת בחומה התחתונה, ואילו קדשים קלים אכלו בתחום שמחוץ לחומה התחתונה. ומבואר אפוא מדברי הגמרא ומדברי רש"י שקידוש בית דין הכרחי לאכילת קדשים, ורק עמי הארץ טעו לאכול קדשים במקום שלא התקדש.

שישית, לפי העבודת לוי יוצא שקידוש העזרה שעבורו נדרש בית דין הוא קידוש כשאר ערי חומה, וכלשונו (ד"ה ונ"ל לומר): 'והיינו כדי לקדש קדושת מחנה בעזרה [...] והיינו לקדושת מחנה דערי חומה, קדושת מחנה ישראל'. ולא ברור מדוע אין די בכך שכל ירושלים כבר קדושה בקדושת מחנה ישראל, ומדוע יש צורך להחיל קדושת מחנה ישראל על העזרה בפני עצמה.

שביעית, כל עיקר החילוק בין שתי קדושות שקיימות בירושלים חסר טובא מן הספר. והרי לא מדובר בחידוש שבא רק לבאר את דברי הגמרא ותו לא,

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

שבוז היה אפשר לקבל ניתוח מאוחר ומחודש כעומד ביסוד דברי הגמרא. כאן מדובר בחידוש שיש לו השלכות לדינא, והוא יוצר סתירה בין הסוגיות, וצורך להכריע ביניהן ולא לקבל את שתיהן. וכל כי האי, הוה לה לגמרא לפרש דבריה.

שמינית, לפי העבודת לוי, דברי הגמרא בפסחים נדחים להלכה מפני דברי הגמרא בזבחים, אך הם לא נדחים במהותם. ולפי זה עדיין קשים דברי השואל בשו"ת הרשב"א ודברי הרשב"א עצמו, שראו קושי בעצם האפשרות שהברייתא בשבועות תנקוט שאין לאכול על גגות. ואם כדברי העבודת לוי, לא היה להם להתקשות מבחינה פרשנית בהבנת דברי הברייתא הללו, אלא רק היה להם להכריע להלכה שלא כדברי הגמרא הללו.

ויעוין עוד במכתבו של הגרצ"פ (מקדש מלך, מילואים אות ט, עמ' ריט-רכא) לבעל העבודת לוי, שהרבה להקשות על דבריו.

יישוב קושיות העבודת לוי באופנים אחרים

בנוסף, לכאורה ניתן ליישב את קושיות העבודת לוי גם בלי להגיע למה שחידש. וכהקדמה לכך, יש לסכם את הקושיות: (א) קושי על תיאור שריפת פסחים פסולים על גגות ירושלים. (ב) קושי על הרע"ב, שכתב שחייבים על כניסה בטומאה ללשכות. (ג) קושי על הגמרא בזבחים, שחילקה בין אכילה לטומאה לעניין קדושת הלשכות.

בנוגע לקושי הראשון, כבר ציין העבודת לוי למה שכתבו התוס' (פסחים מט, א ד"ה ושורפו) בשם ר"י הזקן, שמן התורה אין חיוב לשרוף פסחים פסולים דווקא בירושלים, והסתיעו מכך שבדיון המרכזי בדבר החיוב לשרוף דווקא בירושלים (פסחים כד, א), לא התרבו אלא קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים, ומכך משמע שבשר קדשים קלים אין חובה לשרפו

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

בירושלים.¹⁴ ויעוין עוד בקהלות יעקב (פסחים, סא) שכתב לחלק בין קדושת ירושלים לעניין אכילת קדשים קלים ובין קדושת ירושלים לעניין שריפת קדשים פסולים.

בנוגע לקושי השני, נראה שפירוש הרע"ב אינו ספר הלכה אלא פירוש, ואין להתקשות כל כך אם בפרטים מסוימים דבריו אינם אליבא דהלכתא. ותופעה זו מצויה בפירושו, כפי שעולה מדברי האחרונים בכמה מקומות.¹⁵ וגם אין דרכו של הרע"ב לרמוז במילים קצרות על חשבונות ארוכים ומעמיקים בסוגיות.

ובנוגע לקושי השלישי, הגמרא עצמה מביאה ילפותא מיוחדת לחילוק בין לאכילה לטומאה. ומכך נראה שהתורה עצמה חילקה בין מעמד הלשכות לאכילה לבין מעמדן לטומאה, והרי זה ככל הדינים הנלמדים מדרשה, שאף

14. דברי התוס' שלנו מבוססים על תוס' הר"ש (שם ד"ה ושורפו), שכתב כן לפניו. וכן כתבו גם רבינו דוד (פסחים שם, ב ד"ה ואם לאו, ויעו"ש שהאריך), רבינו פרץ (תוספותיו שם ד"ה ושורפו), הרא"ש (תוספותיו שם ד"ה ושורפו), מהר"ם חלאווה (ד"ה ואם לאו) והר"ן (חי' שם ד"ה חזור). ותמצית הדברים מופיעה גם בתוס' חכמי אנגליה (שם ד"ה אם עבר). אמנם הר"י מלוניל (פיהמ"ש ג, ט) והמאירי (ד"ה ונתגלגל) כתבו כרש"י. ויעוין עוד בשו"ת באר שרים (ה, יט, ז), שעמד על כך שהרמב"ם (הל' קרבן פסח ד, ג) השמיט את הגגות, בתיאורו למקום שריפת הנותר. ויעוין עוד לקמן (עמ' רנז), בחילוק הצפנת פענח בין קדושת גגין ועליות לאכילת קדשים קלים ובין קדושתם לשריפת נותר. ובמשנת ירושלים (עמ' קכד-קכח) האריך ליישב באופן אחר, ואכמ"ל.

15. תו"ט (ביכורים ג, ח; גיטין ב, ה ד"ה שאין; סנהדרין י, ו ד"ה מעשר; כריתות ג, ג; תמיד ה, ה ד"ה ועל [פעמיים]); ועוד. וכן כתב החוות יאיר (סי' קכט): 'הרע"ב הוא פרשן לא פסקי'. והנדע ביהודה (אה"ע קיד, ד"ה ובאמת) כתב: 'עיקר ספרו לא חבר לפסק, רק לפרש, והוא פרשן ולא פסקן. ואם כי הוא גדול מאד, ואף על פי כן אין לתמוה אם לא דקדק בדבריו כל כך, וכתב דבר שאינו מוסכם על פי הדין'.

אמנם היהודה יעלה (אסאד; ב, רכ) והאיש מצליח (א, לד ד"ה וחזר ידידנו) לא נקטו כך. ויש להעיר שמה שציין האיש מצליח לרדב"ז (ד, א'קפ), שהחשיב את הכרעת הרע"ב (בכורות א, ז) שייבום קודם לחליצה, לכאורה אינו נוגע לנידונו, משום ששם מבואר להדיא בלשון הרע"ב שכוונתו היא לפסוק הלכה, וכן הוא בעוד מקומות רבים, ולא דמי לפירוש שלו בסתמא.

אם בשכלנו איננו מבינים כיצד הדרשה מאפשרת חריגה מהכלל שהיה קיים אלמלא הדרשה, אין בכך כלום, וכגבוה שמים מארץ כן גבהו מאיתנו דרכי חז"ל בדרשותיהם.

ד. העמדת דברי הרשב"א בגגות העזרה בלבד

חילוק בין גגות העזרה לשאר גגות ירושלים

אחר הדברים האלה, נראה שגם את עיקר הקושי בדברי הרשב"א יש ליישב ברווח, ובדרך פשוטה. לשון השואל בשו"ת הרשב"א היא: אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, מי גרעי משאר העיר שנאכלין בה קדשים קלים?

יש לדקדק בדבריו אלו, שהרשב"א הסכים עמם וכתב עליהם 'שאלה גדולה שאלתי'. נראה שיש שתי דרכים להבין את הדברים: דרך אחת היא שהשואל והרשב"א מערערים על עצם החלוקה בין בתים ובין גגין ועליות, בכל הנוגע לקדושת ירושלים, ומעמידים את דין גגין ועליות לא נתקדשו כמתייחס רק לקדושת העזרה. וכך הבינו כל האחרונים הנ"ל,¹⁶ והתקשו מדברי הגמרא בפסחים.

ואולם, ניתן להבין בדרך אחרת את טענת השואל והרשב"א: הם לא מתכוונים לערער על החלוקה בין בתים לעליות בכל הנוגע לקדושת ירושלים, אלא רק לטעון טענה מקומית, שאינה נוגעת לכלל גגות ירושלים אלא דווקא לגגות שבעזרה, שעליהם מוסבים דברי הברייתא בשבועות. והבינו השואל

16. לשון האור שמח: 'דפסיקא להשואל ולהרשב"א דנאכלין קדשים קלים בגגי ירושלים'. לשון הרב זמבה: 'ועיין בתוס' (מכות יב, א ד"ה אילן) וכו' ואויר ירושלים כירושלים, ובמהרש"א שם דביאר דאוכלין קדשים קלים בגגין דירושלים [...] וכתב הרשב"א ז"ל ותמיהני אפילו למ"ד גגין ועליות לא נתקדשו מי גרעי משאר העיר שנאכלין שם קק"ל, ע"כ, ומפורש כדברי מהרש"א ז"ל. לשון העבודת לוי: 'מבואר דהרשב"א סבר דקדשים קלים נאכלין בגגי ירושלים'.

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

והרשב"א שלא ייתכן שגגות העזרה יהיו גרועים יותר משאר העיר, דגגות העזרה הם כזנב לאריות, ולא גרעו מבתי ירושלים שהם כראש לשועלים (על פי אבות ד, טו). לפי דרך זו, אין כוונתם כלל לערער על הקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו, אלא לטעון טענה, שנכונה לדעתם אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו, וכמבואר להדיא בלשון השואל: 'אפילו למאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו'. לפי זה, דברי השואל והרשב"א אינם מתייחסים לגגות ירושלים בכללותם, אלא אך ורק לגגות העזרה. ואין כל סתירה בין דבריהם לדברי רב בגמרא בפסחים. נמצא שדברי הרשב"א מיושבים בפשטות, וגם הוא מודה שאין לאכול פסח או שאר קדשים קלים בגגות ירושלים שמחוץ לעזרה.

נראה שיש לחזק, ואולי אף להכריח הבנה זו, שכן אותו 'מאן דאמר גגין ועליות לא נתקדשו' שמוזכר בדברי השואל, אינו מופיע בלשון זו בשום מקום בספרות חז"ל שבידינו, מלבד דברי רב בגמרא בפסחים. ועובדה זו מכריחה להבין ש'מאן דאמר' זה אינו אלא רב בעצמו, ונמצא שלא רק שאין סתירה בין דברי הרשב"א לדברי רב, אלא מפורש להדיא בדברי הרשב"א שהשואל והוא דנים דווקא אליבא דרב, וממילא, אין מקום לומר שהם חלוקים על רב. ובהכרח שהם לא באו לטשטש את ההבדל בין בתים שבירושלים שנתקדשו, לגגות שבירושלים שלא נתקדשו, אלא רק לומר שגגות שבעזרה לא גרעו מבתי שבירושלים.¹⁷

סיוע להבנה זו ברשב"א מדברי המאירי ומדברי הזרע יצחק

נראה שאף המאירי סבר כן, שכן כתב (שבועות יז, ב ד"ה גגין):
גגין שבעזרה – אין אוכלין בהן קדשי קדשים הנאכלין לפנים מן הקלעים, שעקר הקדש על הרצפה והאור עד הגג. וכן אין שוחטין בהם קדשים קלים. ואי אתה אומר כן באכילתן, שנאכלין הם בכל העיר.

17. ובזאת חזרתי בי מדבריי במאמרי: מפתח לפסקי ההלכה שבסידורי ומחזורי המקדש, מעלין בקודש לד (אלול תשע"ז), עמ' 196 הערה 16; שם הצגתי מבלי עיון את הבנת האור שמח וסיעתו בדברי הרשב"א, שלפיה כל הגגין והעליות שבירושלים התקדשו.

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

בדברי המאירי אין הכרח, אולם נראה שגם הוא לא בא לטשטש את ההבדל בין גגות לבתים, לא בעזרה וגם לא בירושלים. ומה שכתב שאי אתה אומר כן באכילתן, ייתכן שכוונתו לומר, כפי שהתבאר בדברי הרשב"א, שלא יהיו גגות העזרה גרועים מבתי ירושלים. שוב ראיתי שבתורת הקודש (ח"ב כא, ג סד"ה ויש לעורר) הקשה שדברי המאירי בשבועות סותרים לדבריו בפסחים (פה, ב ד"ה גגין) ששם כתב שגגין ועליות לא נתקדשו, ולא תירץ, ולפי האמור מיושב היטב. ושוב ראיתי שבמקדש הקודש (סי' קיט ד"ה ובאמת) הקשה ותירץ כפי שהתבאר בדעת המאירי.

לפי הבנה זו, מיושבים גם דברי הזרע יצחק (לומברוזו; שבועות יז, ב על תוד"ה ואין), שכתב שמדברי רש"י (פסחים פה, ב ד"ה גגין) משמע כרשב"א. ולפי הבנת האחרונים הנ"ל אין דבריו מובנים, שכן מבואר בדברי רש"י שגגות ירושלים לא התקדשו בקדושת ירושלים ואין לאכול בהם קדשים קלים, ולכאורה בניגוד לרשב"א. וז"ל רש"י:

גגין ועליות לא נתקדשו – בין גגי ירושלים בקדושת ירושלים לקדשים קלים, בין גגי לשכות העזרה בקדושת עזרה לקדושת קדשי קדשים.

אולם לפי המתבאר, הדברים מיושבים היטב: מכך שרש"י כתב שגגות העזרה לא נתקדשו בקדושת עזרה לקדושת קדשי קדשים, משמע שהם כן התקדשו בקדושת ירושלים. ולכך התכוון הזרע יצחק. וכן נראה גם מלשון הזרע יצחק בהציגו את שיטת הרשב"א: 'אוכלין קדשים קלים, דלא גריעי גגין דעזרה מירושלים'. הרי שדווקא גגות העזרה לא גריעי מבתי ירושלים, אך גגות ירושלים גריעי וגריעי. אמנם, לגופה של ההוכחה מדברי רש"י נראה שאין בדבר הכרע, שהרי ניתן להבין שברישא רש"י שלל את האפשרות שקדושת ירושלים חלה על גגות, ובכלל זה גגות העזרה, שגם הם כלולים ב'גגי ירושלים', ובסיפא הוא רק בא להוסיף ולשלול את האפשרות שקדושת העזרה חלה על גגות. ויעוין עוד במשנת ירושלים (עמ' קכ סד"ה ובדרך), שדחה באופן אחר.

אחרונים נוספים הסכימו להבנה זו ברשב"א. בדרך הקודש (קדושה ב סי' ג, דף ד' ע"ג) כתב: 'ויש להסתפק, גגין ועליות של עזרה, שלא נתקדשו בקדושת

עזרה, כמו שכתוב בכיצד צולין – אם מותר לאכול שם קדשים קלין [...] מדברי הרשב"א בתשובה ס"י ל"ד נראה דס"ל שאוכלין שם קדשים קלים.¹⁸ והמעשי למלך (הל' בית הבחירה ז, יד) כתב שלפי הרשב"א, יש חילוק בין גגין ועליות של ירושלים, לא נתקדשו כלל לאכילת קדשים קלים, וגגין ועליות של עזרה נתקדשו בקדושת העיר'. ויעוין עוד בדרך חכמה (הל' בית הבחירה ח, ז ד"ה לאחד), שהגיע מדנפשיה להבנה שגגין ועליות שבעזרה התקדשו בקדושת ירושלים, ואף בקדושת הר הבית, מבלי לקשר בין הבנה זו ובין דברי הרשב"א.¹⁹

הסבר הקהלות יעקב (א): גם במקדש בירושלים חל דין אכילה בכל הרואה, אלא שבגגות ירושלים יש מחיצה, ובגגות העזרה אין מחיצה

אמנם, גם לפי הסבר זה יש לכאורה קושי בדברי הרשב"א: מניין ההכרח שגגות העזרה עדיפים על גגות ירושלים ואינם גרועים מקרקע ירושלים? והרי פשטות ההבנה היא שכל הגגות לא התקדשו כלל – בין בעזרה ובין בירושלים, ומהיכא תיתי לנקוט בתורת ודאי שגגות העזרה התקדשו בקדושת ירושלים, ורק מקדושת העזרה התמעטו? ובקהלות יעקב (פסחים, סב) כתב שתי דרכים בביאור עומק סברת הרשב"א, ושתייהן מושתתות על ההבנה שהרשב"א דן רק על גגות העזרה ולא על גגות ירושלים, וכפי שהתבאר.

הדרך הראשונה של הקהלות יעקב (שם ד"ה ולכאורה) היא שבשילה היו אוכלים קדשים קלים בכל הרואה, ולאור זאת ניתן להבין שחומת ירושלים הגדירה את מה שבתוכה כמחנה ישראל ואת מה שמחוץ לה כמחוץ למחנה ישראל, ואף אם רואים ממנו את ירושלים. ולפי זה היה אפשר באופן עקרוני לאכול קדשים קלים בגגות ירושלים, שהרי החומה לא מיעטה אותם. אלא שהם התמעטו על ידי המחיצות שמתחתיהם. ומיעוט זה קיים דווקא בגגות ירושלים, שבהם 'מחיצה התחתונה של אותן גגין מפסקת והוה ליה חילוק רשות ואין זה בכלל כל הרואה', ולא בגגות העזרה, שבהם 'אין שום מחיצה

18. ואף טען שכן מוכח מרש"י (פסחים פה, ב ד"ה גגין), ולכאורה יש להשיב, וכנ"ל.

19. ויעוין עוד בדרך חכמה (הל' בית הבחירה ו, לא) שהזכיר את הבנת האור שמח ברשב"א, ולא הזכיר את הבנת אביו הקהלות יעקב דלקמן.

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

המפסקת לבד מבניני בית המקדש, ולהכי פשיטא דגגות העזרה לא גרוע משאר ירושלים.

הקהלות יעקב עצמו התקשה בהסבר זה :

מכל מקום, נראה רחוק שנתכוין הרשב"א ז"ל לדין כל הרואה, שלא הזכירו כלל; וגם לא ברירא לי מה שכתבתי לעיל, דבמחיצה מפסקת, אף על פי שעדיין רואה, אינה בכלל כל הרואה. וצריך עיון בזה.

לכאורה, יש להוסיף על כך מספר קשיים: ראשית, אין הכרח שיהיה הפסק מחיצה לגגות, ובחלק מהגגות העלייה מכיוונים מסוימים היא מתונה, ולפי דרכו של הקהלות יעקב הייתה הקדושה צריכה לחול בהם. והרי מפשטות לשון הגמרא נראה שהקביעה שגגין ועליות לא נתקדשו אינה תלויה בשיפוע שבו עולים אליהם. שנית, לכאורה לא ברור מה החילוק בין בניני ירושלים שחשובים מחיצה לבניני בית המקדש שאינם חשובים מחיצה. והרי אלה ואלה קדושים בעצמם, ומאי חזית לחלק ביניהם לענין קדושת גגותיהם. שלישית, לכאורה ההבנה הפשוטה היא שדין האכילה בכל הרואה אינו נוהג כלל בירושלים. והדבר אינו רק לחומרא, שהרואה שמחוץ לחומה אינו קדוש, אלא גם לקולא, שבתוך החומה יש קדושה גמורה אף במקום שאינו רואה. ובגמרא (זבחים קיח, א-ב) הובאו כמה דרשות כמקור לדין האכילה בכל הרואה, ולפי רוב הדרשות מוכח מיניה וביה שמדובר בדין ייחודי לשילה שלא נהג כלל בירושלים, ורק לפי הדרשה הראשונה שם יש מקום עקרוני להבנה שדין האכילה בכל הרואה נוהג בירושלים, לו יצויר שלא היו קשיים נוספים בהבנה זו.

מלבד זאת, הקהלות יעקב מתבסס על הברייתא (זבחים שם, ב): 'תנא: רואה שאמרו – רואה כולו, ולא המפסיק בינו לבניו, ומבין שגג מתמעט מדרשה זו. אולם לשון דומה מופיעה גם בנוגע למי שנזכר שעליו לשרוף קרבן פסול (תוספתא פסחים ג, יב: 'אי זה צופה, הרואה ואינו מפסיק'), ובזה ביארו התוס' (פסחים מט, א ד"ה אם) שהכוונה ליכל מקום סביב ירושלים שיכול לראותו משם, ולא לדין של הפסק מחיצה העומד בפני עצמו וחל במקום

קנג

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

שיכול לראותו משם. וכן כתבו מהר"ם חלאוה (שם ד"ה וכן), הר"ן (חי' פסחים שם ד"ה אם) והרא"ש (בתוספותיו ברכות מט, ב ד"ה אם). ונראה דהוא הדין בנידונו. וכן כתב להדיא החיי אדם (א, נט, יב) שההפסק המוזכר בדין הרואה את שילה הוא הפסק המעכב מלראות, ולא הפסק רשויות בעלמא. והקהלות יעקב (שם) דן בהבנה זו ודוחה אותה משום שהדבר כבר כלול בדין הרואה, אך לכאורה אם לדין יש תשובה, דהיה מקום לחלק בין מי שאינו יכול כלל לראות ובין מי שמצד מקומו יכול לראות אלא שחפצים שונים מסתירים לו. וכעין מה שמחלקים בין שקיעת השמש באופק הנראה ובין היעלמותה מהעין בעקבות הסתרה על ידי הר או מבנה, שבוודאי אינה נחשבת שקיעה. ויעוין עוד בגמרא (ר"א ל, א) ובר"ח (ד"ה ת"ר). קא משמע לן שבדין האכילה בכל הרואה אין לחלק כן, וכל הסתרה שהיא מבטלת את אפשרות האכילה.

הסבר הקהילות יעקב (ב): בגגות העזרה יש ירידה אחת בקדושה, ובגגות ירושלים יש שתי ירידות בקדושה

הקהלות יעקב (ד"ה ונראה) המשיך וכתב הסבר נוסף לדברי הרשב"א:
ונראה שדברי הרשב"א ז"ל מתפרשין היטב כפשוטן [בלא דינא דכל הרואה], שהרי כל קרקע דירושלים נתקדשה, וגם אויר ירושלים נתקדש, שהרי גם בקדושת עזרה אף על פי דגגין לא נתקדשו, מכל מקום האויר דעזרה כעזרה, כמו שכתבו התוס' שבועות דף י"ז ריש העמוד, עיין שם שהכריחו דבר זה דאם לא כן כל דם יפסול ביוצא כשמוליכו באויר, עיין שם ובמשנה למלך פי"א משגגות ה"ד, והוא הדין דאויר ירושלים כירושלים, ורק גגין וכליות שחולקין רשות לעצמן אינם בכלל אויר ירושלים להתקדש בכלל ירושלים.
וכל זה בגגין ועליות דירושלים, אבל האויר שעל גגי העזרה והלשכות, פשיטא שהן בכלל ירושלים, שהרי אין שם חילוק רשות מחוץ לבניי העזרה, וכמו שירושלים עצמה נתקדשה משום שהיא סביבות בית המקדש וכותליו, הוא הדין האויר שעל הבית המקדש הרי הוא סביבו עצם בית המקדש, ואין שם חילוק רשות בתר בניי בית המקדש, ואינו דומה לגגין ועליות דירושלים, שהן רשות בפני עצמה, שחלק רשותו מלבד בניי בית המקדש.
הכלל, דבשעה שקידשו ירושלים, קידשו כל האויר שסביבות בית המקדש מכל צדדיו ומלמעלה, דהכל הוא אויר שסביבות בית המקדש, רק מה שאינו 'אויר' חוץ לחומת בית המקדש אלא הוא רשות חלוק אינו בכלל קדושה זו

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

דירושלים, והאזכור שלמעלה מבית המקדש, הא אין בו שום חילוק רשות מחוץ לבנייני בית המקדש.

נראה שכוונתו לומר שהמעבר מהעזרה לירושלים מוריד דרגה אחת בקדושה, והמעבר מבית לגג מוריד דרגה אחת בקדושה. ולכן יש חילוק בין גגות העזרה שבהם חלה רק ירידת דרגה אחת ובין גגות ירושלים שבהם חלו שתי ירידות: האחת במעבר מהעזרה לירושלים, והשנייה המעבר מהבית לגג. ואף שמשמעות לשון הגמרא היא שגגין ועליות במהותם לא התקדשו כלל, מבאר הקהלות יעקב שאין הכוונה להפקיע לגמרי את קדושת הגגות, אלא להוריד דרגה אחת. ובכל ירושלים מלבד העזרה, הדבר אכן מביא לכך שקדושת ירושלים לא חלה בהם, אך בגגות העזרה חלה קדושת ירושלים. ונראים הדברים. ואף שגם הסבר זה מחודש, רב גובריה דהרשב"א לחדשו.

סיכום

רוב האחרונים הבינו מתשובת הרשב"א, שהוא סבור שגגין ועליות שבירושלים נתקדשו. לאור זאת, חתרו האחרונים ליישב את שיטת הרשב"א בכמה אופנים:

(א) **אור שמח (א)**: גגין ועליות נתקדשו לקרבנות שקרבים בבמת יחיד בזמן היתר הבמות, ולא נתקדשו לפסח שאינו קרב בבמת יחיד בזמן היתר הבמות. לכאורה קשה על כך, שהרי בזמן הבית כל הבמות אסורות, בין במות יחיד ובין במות ציבור, ואם כן, לכאורה לא אמורה להיות משמעות להבדל שבין פסח לשאר הקרבנות. בנוסף, מפשטות הגמרא לא נראה שחילקה בין פסח לשאר קרבנות.

(ב) **אור שמח (ב)**: גגין ועליות שבירושלים נתקדשו, שהרי אין בה הגבלות על צורת הבנייה. גגין ועליות שבעזרה לא נתקדשו, מכוח דין 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל'. כוונת הגמרא שהזכירה את דין גגין ועליות לא נתקדשו בנוגע לפסח, שנאכל בכל העיר, לא הייתה לטעון שגגות ירושלים לא נתקדשו, אלא שמגגות העזרה שלא נתקדשו יש ללמוד שבאכילת חבורות שונות על גג משותף

קנה

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

יש איסור של אכילת הפסח על ידי שתי חבורות בבית אחד. וכדי להפריד בין החבורות, נדרשת דווקא אכילה בתוך בית, באופן שקירות הבית מפרידים בין חבורות שונות.

לכאורה קשה על הסבר זה, שמפשטות הגמרא לא נראה כלל שכוונתה לדין ההפרדה בין חבורות, ולא מוזכר שיש יותר מחבורה אחת על כל גג. מלבד זאת, בעיקר העניין לא ברור כיצד דין העדר הקדושה בגגות העזרה משפיע על דין המחיצה הנדרשת להפריד בין חבורות.

(ג) **הרב זמבה וסיעתו**: גגין ועליות נתקדשו לקרבנות שנאכלים בכל מחנה ישראל, ולא נתקדשו לפסח שאינו נאכל אלא לפני ה'. לכאורה קשה על זה, שהרי גם על בכור ומעשר נאמר שהם נאכלים לפני ה', ובפשטות נראה שגם על נדרים ונדבות נאמר כן. מלבד זאת, מפשטות הגמרא לא נראה שחילקה בין פסח לשאר קרבנות.

(ד) **עבודת לוי**: ישנם שני גורמים שיכולים להחיל קדושה, בירושלים או בעזרה: (א) עצם הקרבה למקדש; (ב) קידוש בית דין. מכיוון שכך, הדין שגגין ועליות לא נתקדשו מבוסס על הבנה יסודית, שאין די בקרבה למקדש כדי להחיל קדושה המאפשרת אכילת קדשים קלים, אלא צריך גם קידוש בית דין, וקידוש בית דין לא היה בגגין ועליות. דין זה סותר לדין שהלשכות שבעזרה התקדשו, שהרי הלשכות אינן ממש פתוחות למקדש כמו העזרה עצמה, אלא רחוקות יותר, ואם כן, הקביעה שקדושת העזרה חלה בהן מלמדת שדי בקידוש בית דין אף ללא קרבה למקדש.

לכאורה קשה על הסבר זה, שהוא מצריך להיכנס בדחקים רבים כשמנסים ללמוד את הסוגיות השונות על פיו, ובכללן הסוגיה שלנו בפסחים ותשובת הרשב"א.

(ה) **קהלות יעקב, ומשמעות המאירי והזרע יצחק**: הרשב"א התייחס רק לגגות שבעזרה, ורק בנוגע אליהם קבע שקדושת ירושלים חלה בהם, ובשונה

לקראת מקדש | סימן ח
שיטת הרשב"א בקדושת גגות ועליות בירושלים ובעזרה

משאר הגגות שבירושלים, שלא נתקדשו. לפי זה אין בדברי הרשב"א נטייה עקרונית מקביעת הגמרא שגגין ועליות לא נתקדשו, ורק יש צורך לבאר מניין לו לחדש שבגגות העזרה הדין הוא שונה.

הקהלות יעקב הציע שתי דרכים בביאור העניין: (א) גם לאחר ביטול הקדושה מהמשכן שבשילה, והמעבר לירושלים, עדיין נותר דין אכילה בכל הרואה, אלא שהוא עבר לירושלים. לפיכך, יש קדושה עקרונית בגגות ירושלים, אלא שקומת הקרקע מהווה מחיצה, ולכן גגין ועליות לא נתקדשו, ובעזרה אין מבני המקדש נחשבים למחיצות. אמנם הקהלות יעקב עצמו הקשה הרבה על העתקת דין אכילה בכל הרואה לירושלים, ונראה שיש קשיים נוספים בהסבר זה. (ב) הקדושה בגג היא ברמה אחת מתחת לקדושה בקומת קרקע. לאור זאת, בגגות העזרה יש ירידה אחת בקדושה בהשוואה לעזרה, ולכן קדושתם היא כשאר ירושלים שמחוץ לעזרה. לעומת זאת, בגגות ירושלים יש שתי ירידות בקדושה בהשוואה לעזרה: מהעזרה לירושלים, ומירושלים לגג. לפיכך, בגגות אלו לא חלה כלל קדושת ירושלים. ונראים הדברים.